

ESSAY - Andries van den Broek

ERFGOED ALS STRIJDPERK

In weerwil van slogans als 'erfgoed verbindt' kan erfgoed ook verdelen. Erfgoed is in het verleden doelbewust in pogingen tot verbinding ingezet. De emancipatie van het individu heeft de rol van de overheid als duider van het erfgoed ondergraven en de multiculturele samenleving heeft tegenstellingen rond erfgoed verscherpt.

Dat erfgoed betwist is, is niet nieuw. Nieuw zijn wel de twee maatschappelijke ontwikkelingen – individualisering en dekolonisering – die het speelveld waarop erfgoed wordt betwist steeds complexer maken. *"Who controls the past controls the future. Who controls the present controls the past."*, aldus George Orwell in zijn totalitaire dystopie '1984'. Daarmee vergrootte hij de werkelijkheid uit, maar het is van alle tijden en alle plaatsen. In Nederland speelde dit vooral in en na de Franse tijd. Nederland, en wat het was om Nederlander te zijn, moest opnieuw worden uitgevonden. Na de Belgische afscheiding speelde dit opnieuw binnen andere nationale grenzen. De grondwet van 1798 voorzag in een 'agent' (minister) 'van Nationale Opvoeding', ter 'vorming der Nationale Zeden'. De 'Vernederlandsing van Nederland' was een moeizaam proces. Nederland als natie had niet als vanzelf in ieders hart een even warm plekje. Rijksmusea en onderwijs werden uitgerold, inclusief 'vaderlandsche geschiedenis' en gestandaardiseerde Nederlandse taal.

Individualisering en dekolonisatie

De natievorming leidde in Nederland echter ook tot een confessionele reactie en tot decennia van verzuiling. Binnen de zuilen werd behalve de Nederlandse identiteit ook een

eigen identiteit gecultiveerd (katholiek, protestant of socialist), uiteenlopende beelden over het erfgoed inbegrepen. Een voorbeeld hiervan is wat als memorabel wordt beschouwd aan de gebeurtenissen in Den Briel in 1572. Voor protestanten was dat de heldhaftige opstand van de Geuzen, voor katholieken de laffe moord op katholieke geestelijken (de martelaren van Gorcum). De huidige nationale dodenherdenking op 4 mei is voorafgegaan door verzuilde verdeeldheid: elke zuil koos zelf wie, wanneer en op welke manier herdacht en geëerd werd.

Het naoorlogse ethos van individuele zelfbeschikking ondergroef verzuilde identiteiten. Het ontnam tevens de overheid de kans op een eventuele hernieuwde rol als nationale zedenmeester. Identiteit werd iemands individuele aangelegenheid, iemands kijk op het erfgoed inbegrepen.

De emancipatie van het individu is in dit verband niet de enige relevante naoorlogse ontwikkeling. Van belang is ook de naoorlogse dekolonisatie. Stilaan veranderde de blik op het koloniale verleden, zowel in de geschiedschrijving als in het maatschappelijk debat. Met name dat laatste is ten dele een indirect gevolg van de dekolonisatie, door de komst naar ons land van mensen van wie hun voorouders aan de andere kant van 'de vaderlandsche geschiedenis' hadden gestaan. De emancipatie van dat deel van

de bevolking leidde bijvoorbeeld tot het steeds nadrukkelijker ter discussie stellen van de figuur van Zwarte Piet als onderdeel van het Sinterklaasfeest. Decennia geleden betrof het een enkele stem die nauwelijks gehoord werd, inmiddels zijn de jaarlijkse verhitte meningsverschillen over en demonstraties tegen en voor Zwarte Piet bijna tot het moderne Nederlandse erfgoed gaan behoren. Net als de fictieve figuur van Zwarte Piet, die overigens in eerste instantie helemaal geen deel uitmaakte van het Sinterklaasfeest, zijn ook 'reëel bestaande' historische figuren ter discussie komen te staan. Dit heeft geleid tot discussie en ophef over standbeelden in de publieke ruimte, met name over het standbeeld van Jan Pieterszoon Coen in Hoorn. Daar is gekozen voor de oplossing van een upgrade van de begeleidende tekst, maar dat gaat sommigen te ver en anderen niet ver genoeg.

Een normstellende overheid ligt in het huidige tijdsbestek niet in de rede

Erfgoed verbindt momenteel niet

In een studie naar de Nederlandse identiteit peilde het Sociaal en Cultureel Planbureau in 2018 de meningen over standbeelden en Zwarte Piet. In reactie op de vraag "Jan Pieterszoon Coen was in de 17e eeuw zeevaarder en bevelvoerder van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC). Hij heeft veel voor de VOC betekend, maar om de productie van nootmuskaat veilig te stellen, heeft hij door moord en deportatie het eiland Banda ontvolkt. Hoe denkt u dat we met standbeelden van mensen zoals Jan Pieterszoon Coen moeten omgaan?" koos een meerderheid van ruim 60% (n=4852) voor het antwoord dat aandacht voor het complete verhaal bij standbeelden een vereiste is, half-half verdeeld over een plek in de publieke ruimte (31%) of in een museum (31%). Kleine aandelen van elk 3% vonden dat ze helemaal weg moesten of dat er juist meer standbeelden zouden moeten komen, volgens 14% verdienen ze zonder meer een plaats in de publieke ruimte, 19% had geen mening.

In reactie op de vraag: "Het zal u niet zijn ontgaan dat er verschillend gedacht wordt over Zwarte Piet als onderdeel van het Sinterklaasfeest. Hoe denkt u dat we met Zwarte Piet moeten omgaan?" koos ruim de helft (56%) het antwoord dat Zwarte Piet een traditioneel onderdeel is van het Sinterklaasfeest en dat het onveranderd moet blijven, en vond 17% het een onderdeel van de Sinterklaastraditie dat moet blijven als een grote meerderheid van de bevolking dat wil. Bij elkaar 20% antwoordde negatief over Zwarte Piet: een traditie met ongemakkelijke bijmaak, het Sinterklaasfeest is prima te vieren met roetveegpiet en kleurenpiet (16%); een ongelukkige traditie op basis van een racistische stereotypering (3%); of een traditie die verwijst naar het slavernijverleden, Sinterklaas moet zo snel mogelijk zonder Zwarte Piet verder (1%). Slechts 7% had geen mening. Hierbij dient aangetekend dat andere bronnen wijzen op een geleidelijke kanteling in de publieke opinie - de verhoudingen kunnen inmiddels anders liggen dan in 2018.

Over deze twee aspecten van het erfgoed bestaat dus geen overeenstemming. Mensen van wie de voorouders aan de andere kant van de overzeese geschiedenis stonden en mensen met een kritische blik op het koloniale verleden stellen kritische vragen bij het erfgoed. Mensen die globalisering vooral ervaren als iets wat hen ongevraagd overkwam, ervaren verlies bij het aan de orde stellen van die vragen. Dit gebeurt in een tijd waarin mensen zich een eigen geïndividualiseerd oordeel vormen over zaken

als het erfgoed, wat deels gebeurt in gescheiden werelden van betekenisgeving. Wat voorheen voor velen eigen en verbindend was, wordt steeds vaker een bron en uiting van verdeeldheid. Motto's als zou erfgoed verbinden kwamen daarmee in een schril contrast te staan.

De huidige gescheidenheid doet denken aan de verzuiling van weleer, met als wezenlijk verschil ten opzichte van de verzuiling van weleer dat het nu ontbreekt aan een overspanning die de geïndividualiseerde delen verbindt, zoals destijds de elites van de zuilen deden.

Cultuurbeleid

De overheid zou een cruciale rol kunnen opnemen in het overbruggen van de kloof tussen groepen van mensen rond erfgoed. Dit is echter maar zeer ten dele het geval. Erfgoed is onderdeel van het cultuurbeleid, een beleidsveld waarin de overheid inhoudelijke terughoudendheid betracht. De vroegere gedachte dat de overheid een culturele taak zou hebben (ter verheffing van het volk, ter reparatie van de morele oorlogsschade of ter bescherming van onze verworvenheden tegen zowel communisme als consumentisme) is verdampt. Een normstellende overheid, met een nieuwe agent van Nationale Opvoeding ter vorming der Nationale Zeden, ligt in het huidige tijdsbestek dan ook niet in de rede.

De handelingsopties voor de overheid vis-à-vis een geëmancipeerde en gefragmenteerde samenleving zijn beperkt. In haar beleidsbrief 'Cultuur in een open samenleving' uit 2018 schreef minister Van Engelshoven: "Erfgoed, zoals monumenten en musea, laat zien waar we vandaan komen, wat ons heden is, en hoe we ons ontwikkelen. Cultuur heeft betekenis voor de toekomst van ons land, voor het debat over identiteit en voor de zoektocht naar wat ons allen bindt. Het kabinet vindt het belangrijk de kennis over onze gedeelde geschiedenis, waarden en vrijheden te vergroten. Meer aandacht voor historische en maatschappelijke ontwikkelingen helpt bij het begrijpen van elkaars achtergronden en cultuur. Het is belangrijk dat we oog hebben voor ongemakkelijke waarheden die lang buiten het historische bewustzijn vielen, zoals het Nederlandse slavernijverleden."

Dit past in het cultuurbeleid in bredere zin. Het uitgangspunt daarvan is niet om mensen een smaakpatroon of een waardeoordeel aan te leren, maar om hen de bagage mee te geven om zelf een smaak en een oordeel te kunnen ontwikkelen. Goed beschouwd is het benoemen van ongemakkelijke waarheden op zich al een inhoudelijke keus (die qua kleuring overigens getuigt van een zeker beleidsoptimisme dat meer kennis zal leiden tot meer binding). Maar in het huidige tijdsgewricht is zelfs de inzet op meer kennis niet in ieders ogen neutraal en kan een overheid die zegt borg te staan voor evenwichtige informatie het verwijt treffen van elitaire inmenging in het recht om zich naar eigen inzicht een eigen beeld van erfgoed en identiteit te vormen.

Literatuurselectie

Beugelsdijk, S., de Hart, J., van Houwelingen, P. & Versantvoort, M. (2019).

Denkend aan Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau

Andries van den Broek (a.van.den.broek@scp.nl) is als onderzoeker werkzaam bij het Sociaal en Cultureel Planbureau. Hij studeerde politicologie en politieke filosofie, promoveerde op een sociologische studie naar de zin en onzin van het begrip generatie en speelt accordeon in een folkpunkband.